

مبانی حقوق ملت (با تأکید بر آزادی) در منظومه فکری امام شهید خامنه‌ای (ره)

یونس خداپرست^۱

چکیده:

هدف این پژوهش، واکاوی مبانی حقوق ملت (با تأکید بر آزادی) در منظومه فکری امام شهید خامنه‌ای (ره) است. پژوهش با بهره‌گیری از روش عقلی و رویکرد توصیفی-تحلیلی انجام شده و داده‌ها از طریق مطالعه نظام‌مند سخنرانی‌ها و رهنمودهای ایشان گردآوری شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که مبانی حقوق ملت در اندیشه ایشان در دو سطح قابل تبیین است: مبانی تصویری که به تعریف و ماهیت حقوق ملت و چارچوب نظری لازم برای تفسیر و اجرای آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. مبانی تصدیقی نیز در دو دسته «دور» و «نزدیک» بررسی شده است: مبانی دور بر مؤلفه‌هایی چون هستی‌شناسی مبتنی بر تداوم ولایت الهی، معرفت‌شناسی ناظر به تلفیق عقلانیت دینی با تجربه اجتماعی، روش‌شناختی شامل اجتهاد پویا، قانون‌اساسی به‌عنوان چارچوب اجرایی، انسان‌شناسی مبتنی بر اختیار، مسئولیت و معنویت، و جامعه‌شناسی مبتنی بر مردم‌سالاری دینی استوار است. مبانی نزدیک نیز به اصول و عوامل عملی تحقق حقوق ملت در نظام اسلامی اختصاص دارد.

واژگان اصلی: مبانی، حقوق ملت، امام شهید خامنه‌ای (ره)، قانون‌اساسی، جمهوری اسلامی ایران.

۲. استادیار گروه معارف اسلامی، واحد نورآباد ممسنی، دانشگاه آزاد اسلامی، نورآباد ممسنی، ایران

۱. مقدمه

حقوق ملت، به عنوان یکی از بنیادین‌ترین مؤلفه‌های نظام‌های حکمرانی، همواره مورد توجه فلاسفه، حقوقدانان و سیاست‌پژوهان بوده است. در جمهوری اسلامی ایران، فهم و تعریف حقوق ملت با توجه به مبانی فکری و دینی، از اهمیت مضاعفی برخوردار است، زیرا این حقوق نه تنها تابع قواعد قانونی بلکه متأثر از اصول فلسفی، انسان‌شناختی و جامعه‌شناختی حاکم بر نظام اسلامی است. بررسی این مبانی، امکان تبیین چارچوب نظری و عملی حقوق ملت را فراهم می‌آورد و نقش مؤثر آن را در تدوین و اجرای قانون اساسی مشخص می‌سازد.

در این زمینه، منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به عنوان رهبر معظم انقلاب و مرجع فکری نظام جمهوری اسلامی، نقطه‌ی اتکای مهمی برای تحلیل مبانی حقوق ملت محسوب می‌شود. با توجه به اهمیت نظری و عملی این موضوع، پژوهش حاضر با هدف تحلیل مبانی حقوق ملت در منظومه فکری امام خامنه‌ای انجام شده است. بررسی این مبانی، علاوه بر روشن ساختن بنیان‌های فلسفی و فکری حقوق ملت، به تبیین رابطه‌ی میان مفاهیم کلیدی، اصول عملی و چارچوب قانونی در نظام جمهوری اسلامی کمک می‌کند و امکان فهم دقیق‌تر نقش اندیشه‌ی امام-خامنه‌ای در شکل‌گیری و استقرار حقوق ملت را فراهم می‌آورد.

در این راستا سؤال اصلی پژوهش این است که «مبانی حقوق ملت (با تأکید بر آزادی) در منظومه فکری امام خامنه‌ای چگونه تعریف و تبیین می‌شود؟» در پاسخ به این سؤال، فرضیه تحقیق بیان می‌دارد که مبانی حقوق ملت (با تأکید بر آزادی) در منظومه فکری امام خامنه‌ای یا از نوع مبانی تصویری و یا از نوع مبانی تصدیقی است. در این چارچوب، مبانی تصویری به ماهیت و چیستی حقوق ملت اشاره دارد و به صورت مفهومی، چارچوب و اصول کلی حقوق ملت را تبیین می‌کند؛ در حالی که مبانی تصدیقی به هستی، علل وجود و چگونگی تحقق این حقوق معطوف است و نشان می‌دهد این حقوق چگونه در عمل و در چارچوب نظام جمهوری اسلامی قابل تحقق است.

۲. مدل مفهومی تحقیق

۳. پیشینه تحقیق

بر اساس بررسی های انجام شده، تاکنون در سطح ملی و بین المللی پژوهش مستقلی که به طور مستقیم و نظام مند به تبیین مبانی حقوق ملت در اندیشه ی امام خمانه ای پردازد، شناسایی نگردیده است. با این وجود، در زمینه «حقوق ملت» تحقیقات متعددی انجام گرفته که هر چند به طور کامل بر منظومه فکری ایشان متمرکز نبوده اند، اما می توانند به عنوان پیشینه و زمینه ای برای تبیین موضوع حاضر مورد توجه قرار گیرند. برخی از مهم ترین این پژوهش ها عبارت اند از:

- محمد سلیمانی در چه (۱۴۰۳)، در کتاب «حقوق ملت و آزادی های مشروع» مجموعه مقالات

از سوی پژوهشکده شورای نگهبان منتشر شده است که به فصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (حقوق ملت) پرداخته و اجزای مختلف آزادی‌ها و حقوق ملت را بررسی می‌کند.

-محمدحسینی و داود قاسمی (۱۳۹۸)، سازوکار نظارت بر نقض اصول مربوط به حقوق ملت در ساختار حقوق اساسی ایران. این پژوهش با تمرکز بر فصل سوم قانون اساسی نشان می‌دهد که برابری، امنیت و آزادی از حقوق بنیادین مردم هستند؛ و نهادهایی چون شورای نگهبان، رئیس‌جمهور، مجلس شورای اسلامی و دیوان عدالت اداری نقش نظارتی بر این حقوق دارند.

-علی‌اسدالله‌زاده و خیرالله پروین، (۱۳۹۷)، درمقاله «تحلیل مصادیق حقوق ملت و محدوده مشروعیت آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری فرانسه» مقایسه بین ایران و فرانسه، نقش محدودیت‌ها، حقوق مشروط، و محدوده مشروعیت حقوق ملت را بررسی می‌کند.

-علی‌حسین حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۵)، حقوق ملت و چالش‌های اجرایی آن در جمهوری اسلامی ایران: در این مقاله، چالش‌های تحقق عملی اصول مرتبط با حقوق ملت در قانون اساسی بررسی و بر موانعی چون ضعف ضمانت اجرا و برداشت‌های متفاوت از اصول قانونی تأکید شده است.

-جواد شایان‌فر و امیرحمزه سالارزایی (۱۳۹۴)، در مقاله «بررسی تطبیقی حقوق ملت در قوانین اساسی ایران و افغانستان، به این نتیجه رسیده است که قانون اساسی ایران با وصف جمهوریت بیشتر سازگار بوده و به حقوق ملت بیشتر توجه کرده است.

گرچه منابع یادشده به تشریح حقوق ملت پرداخته‌اند، اما هیچ‌یک به‌طور مستقل مبانی حقوق ملت را در منظومه فکری امام خامنه‌ای بررسی نکرده‌اند؛ بنابراین انجام چنین پژوهشی که به تحلیل دقیق این مبانی از منظر امام خامنه‌ای پرداخته، می‌تواند خلأ موجود را پر کرده و ارزش علمی قابل توجهی داشته باشد.

۴. مفهوم‌شناسی

یکی از مبانی مهم نظری در هر پژوهش، تبیین مبانی تصویری و ارائه تعریف دقیق مفاهیم مرتبط با موضوع پژوهش است. در این راستا ابتدا باید مفاهیم موضوع تحقیق، یعنی: «مبانی»، «حقوق ملت» و «قانون اساسی» به اختصار تعریف شوند؛ و سپس مبانی تصدیقی حقوق ملت ترسیم و تشریح شود.

۱،۴. **مبانی:** مفهوم «مبانی» جمع کلمه «مبنا» است که در زبان فارسی به معنای ریشه و اساس به کار می‌رود. علی‌اکبر دهخدا در توضیح این واژه می‌نویسد: «مبانی، واژه‌ای عربی و صورت جمع «مبنی» است؛ و در معنای بناها، بنیادها و پایه‌ها به کار می‌رود» (دهخدا، ۱۳۳۸: ۲۱۴). از دیدگاه محمدتقی مصباح یزدی مبادی* علوم به تصویری و تصدیقی تقسیم می‌شود؛ مبادی تصویری که همان تعاریف و بیان ماهیت اشیاء مورد بحث است، معمولاً در خود علم و به صورت مقدمه مطرح می‌شود، ولی مبادی تصدیقی علوم مختلف‌اند و غالباً در علوم دیگری مورد بحث قرار می‌گیرند (مصباح یزدی، ۱۳۸۴: ۸۷-۸۸).

بر اساس دیدگاه شهید سید محمدباقر صدر، معلومات بشری از منظر مکتب عقلی به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته نخست، قضایای ضروری یا بدیهی هستند که ذهن انسان بدون نیاز به استدلال و برهان آنها را می‌پذیرد؛ دسته دوم، قضایای نظری می‌باشند که ذهن، آنها را از طریق استناد به قضایای دسته اول و با واسطه استدلال می‌پذیرد (صدر، ۱۳۵۹: ۳۲-۳۴). با عنایت به تعریف و تقسیم یادشده، مقصود از «مبانی تصدیقی حقوق ملت» در این نوشتار، قضایای نظری (دسته دوم) هستند که نیازمند دلیل و برهان می‌باشند. بر این اساس، در بررسی مبانی تصدیقی حقوق ملت از دیدگاه امام خامنه‌ای، با رویکردی کاملاً استدلالی و مبتنی بر برهان مواجه خواهیم بود.

۲،۴. **حقوق ملت:** حقوق ملت بر اساس تبیین پژوهشی از دیدگاه‌های امام خامنه‌ای عبارت است از مجموعه‌ای از حقوق بنیادین و شرایط اساسی است که دولت و جامعه موظف به رعایت و پاسداری از آنها هستند؛ این حقوق ریشه در کرامت انسانی داشته و پاسداشت آن از مهم‌ترین وظایف نظام اسلامی به‌شمار می‌آید؛ بنابراین ایشان می‌فرمایند: «باید قدرتمند باشیم تا بتوانیم ... حقوق ملت‌مان به عنوان یک ملت - از حقوق خودمان دفاع کنیم» (بیانات در دیدار مردم مازندران، ۱۳۸۸/۱۱/۶). همچنین در این راستا می‌فرمایند: «ما راه خودمان را با قدرت ادامه خواهیم داد و نمی‌گذاریم مستکبران عالم، حق این ملت را پایمال کنند...» (بیانات در دیدار مردم ممسنی، ۱۳۸۷/۲/۱۵).

آزادی: واژه آزادی در معنای لغوی به رهایی انسان از سلطه و اجبار دیگری یا رهایی از بند بردگی اشاره دارد. به همین دلیل، آزادی فرد یا یک ملت به معنای رهایی از اسارت بیگانگان و

* در این نوشتار مبادی به معنای مبانی در نظر گرفته شده است.

داشتن استقلال در اراده و تصمیم‌گیری در زمینه‌های گوناگون اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی است. از این رو، آزادی و استقلال ارتباطی تنگاتنگ با یکدیگر دارند و نبود هر یک به معنای فقدان دیگری خواهد بود (عمیدزنجانی، ج ۱، ۱۳۸۹: ۱۹). آزادی در اندیشه امام شهید خامنه‌ای، عبارت است از امکان تحقق اراده در وجود انسان؛ یعنی انسان و فرد انسانی در دستیابی به یک اراده در درون خود آزاد باشد. در این چارچوب، مهم‌ترین بُعد آزادی، آزادی فکر است. به این معنا که انسان‌ها باید بتوانند در فضایی آزاد به تفکر بپردازند. آزادی بیان نیز تابعی از آزادی فکر است. هر جا آزادی فکر محقق شود، به طور طبیعی آزادی بیان نیز پدید خواهد آمد (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۴/۶/۸).

قانون اساسی: قانون اساسی در دیدگاه امام خامنه‌ای به مثابه سندی حقوقی - سیاسی بنیادین تلقی می‌شود که مبانی حکومت و ساختار حاکمیتی یک کشور را تعریف و تعیین می‌کند. این سند از دو منبع مشروعیت می‌گیرد: رأی و خواست مردم و آموزه‌های اسلامی. بر این اساس، در بیانی از ایشان آمده است: «قانون اساسی میثاق بزرگ ملی و دینی و انقلابی ماست... همه چیز ما اسلام است - در قانون اساسی تجسم و تبلور پیدا کرده است. اصل چهارم قانون اساسی تکلیف همه چیز را روشن کرده است...» بر اساس دیدگاه امام خامنه‌ای، اگرچه برخی گمان می‌کنند که رویه مطبوعات در مواجهه با ارزش‌ها، به نفع جامعه است، اما چنانچه این رویه در تضاد با باورهای دینی مردم قرار گیرد، بر اساس قانون اساسی، مقابله با آن الزامی است. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، چه در اصول مربوط به مطبوعات و چه در اصول کلی، هر آنچه که در تقابل با ایمان دینی جامعه باشد، فاقد مشروعیت تلقی می‌شود و نهادهای مسئول موظف به برخورد با آن هستند (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۹/۴/۱۹).

تفاوت حقوق ملت با حقوق اساسی: حقوق اساسی رشته‌ای از علم حقوق است که در آن سازمان عمومی دولت، رژیم سیاسی آن، ساختار حکومت، سازمان و وظایف اختیارات قوای سه گانه، حقوق، آزادی‌های فردی و اجتماعی، انتخابات و احزاب سیاسی، تبلیغات و نظایر آن گفتگو می‌کند (طباطبایی مومنی، ۱۳۸۰: ۱۴). این واژه در زبان فارسی نخستین بار توسط منصورالسلطنه عدل در کتاب خود با عنوان «حقوق اساسی یا اصول مشروطیت» در سال ۱۳۲۷ هجری قمری به کار برده شد. وی این واژه را از کلمه فرانسوی (Constitutional) که برگرفته از (Constitution) است اقتباس کرد. این اصطلاح به معنای تأسیس نمودن، مشروطیت، اساسنامه،

نظامنامه و قانون به کار میرود (شعبانی، ۱۳۷۳: ۲۶).

حقوق اساسی در ایران با تصویب نخستین قانون اساسی در انقلاب مشروطه و متعاقب آن، متمم آن که به حقوق ملت (آزادی‌های فردی و اجتماعی) پرداخت، وارد فرهنگ سیاسی کشور شد. دغدغه اصلی هر قانون اساسی، چگونگی تبیین و تضمین حقوق ملت است. از این رو، همواره تلاش می‌شود سازوکارهایی برای صیانت از این حقوق در برابر دولتمردان و زمامداران پیش‌بینی شود. بر این اساس، حقوق اساسی صرفاً به اصول و قواعد مندرج در قانون اساسی محدود نمی‌شود، بلکه شامل قانون اساسی غیرمدون، عرف‌های سیاسی، قوانین عادی و بسیاری از موضوعات بنیادین کشور مانند احزاب، انتخابات و حقوق و آزادی‌های عمومی که ممکن است در قانون اساسی نیز به صراحت ذکر نشده باشند، می‌گردد. درباره موضوع حقوق اساسی، سه نظریه عمده مطرح است: نظریه نخست، حقوق اساسی را دانشی مرتبط با چگونگی استقرار، اعمال و انتقال قدرت سیاسی می‌داند. نظریه دوم آن را علم مربوط به آزادی‌ها معرفی کرده و رسالت آن را تبیین سازوکارهای تأمین آزادی برمی‌شمارد. نظریه سوم که در بیشتر تعاریف حقوق اساسی بازتاب یافته، این رشته را عرصه پیوند و تعادل میان اقتدار و آزادی در چارچوب تشکیلات سیاسی دولت می‌داند. این دیدگاه، متأثر از ضرورت مراعات حقوق دوسویه فرد و جامعه، قانون اساسی را به عنوان عامل متعادل‌ساز این دو مفهوم بنیادین معرفی می‌کند (عمیدزنجانی، ۱۳۸۹: ۷۲۰).

۵. مبانی تصویری حقوق ملت

مراد از مبانی تصویری حقوق ملت مجموعه مفاهیمی است که در فهم معنا و ماهیت حقوق ملت نقش بنیادین ایفا می‌کنند. در واقع، درک درست از حقوق ملت وابسته به شناخت صحیح این مفاهیم است؛ به گونه‌ای که اگر این مفاهیم به درستی تصور شوند، پذیرش و تصدیق حقوق ملت دشوار نخواهد بود. بر همین اساس، در ادامه، برداشت و تبیین حقوق ملت در منظومه فکری امام خامنه‌ای مورد بررسی و ترسیم قرار می‌گیرد.

مبانی تصویری فلسفی و اعتقادی: مبانی تصویری فلسفی و اعتقادی امام خامنه‌ای از حقوق ملت بر پایه کرامت انسانی و ارتباط انسان با خداوند استوار است. در این راستا شاخصه‌های آن به شرح زیر است؛

الف. ملت: ملتی که می‌تواند نقش ایفا کند، ملتی است که به خودآگاهی رسیده است... و بیشترین اقبال را در این مورد ملت ایران دارد... ملت ما می‌تواند محور یک حرکت عظیم جهانی باشد...» همچنین از دیدگاه ایشان «مردم، صاحبان کشورند؛ ما خدمتگزاران ملتیم» (بیانات در چهاردهمین سالگرد امام «ره»، ۱۳۸۲/۳/۱۴).

ب. کرامت انسانی: کرامت انسانی شأن و منزلتی که خداوند به همه انسان‌ها عطا کرده است؛ در این باره امام خامنه‌ای می‌فرمایند: «ما تسلیم زور نمی‌شویم؛ ملت ایران ملتی است که به کرامت خود اهمیت می‌دهد» (بیانات در دیدار دانشجویان، ۱۳۸۶/۷/۱۷). در این راستا می‌فرمایند: «ملت ایران دنبال زندگی همراه با عزت است؛ این حق طبیعی ملت است» (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۹۲/۲/۲۵).

پ. آزادی: از دیدگاه امام خامنه‌ای اختیار انسان در اندیشه و عمل، در چهارچوب قانون و شریعت معنا پیدا می‌کند؛ و در این زمینه می‌فرمایند: «آزادی، حق مردم است، اما آزادی باید در چهارچوب قانون و شرع باشد» (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۹/۲۶).

مبانی تصویری سیاسی: تصور سیاسی حقوق ملت از دیدگاه امام خامنه‌ای، به مجموعه‌ای از حقوق و آزادی‌های مشروع اطلاق می‌شود که در چارچوب نظام جمهوری اسلامی ایران، بر پایه اصول دینی، اخلاقی و اجتماعی استوار است.

الف. حاکمیت ملی: در این زمینه امام خامنه‌ای تأکید می‌کنند: «امریکا به هیچ چیز جز دست برداشتن ملت و مسئولان از حاکمیت ملی و ارزش‌های مورد قبول ملت ایران راضی نمی‌شود؛ بنابراین مرعوب‌شدگان در برابر او مجبور خواهند شد قدم به قدم عقب‌نشینی بیشتری کنند و در نهایت در برابر تمام خواست‌های دشمن تسلیم شوند، اما هیچ‌کس حق این کار را ندارد و ملت نیز اجازه‌ی این کار را نمی‌دهد...» (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس، ۱۳۸۲/۳/۷). از منظر امام خامنه‌ای، ماهیت منازعه میان ایران و آمریکا نه صرفاً سیاسی یا اقتصادی، بلکه تمدنی و هویتی است. ایشان با رد این انگاره که استکبارستیزی موجب انزوای بین‌المللی ایران می‌شود، تأکید دارند که کنار گذاشتن این آرمان، نه تنها به عزت نظام نمی‌انجامد، بلکه قدرت منطقه‌ای و نفوذ فراملی جمهوری اسلامی را محدود خواهد کرد؛ چراکه استکبارستیزی، پشتوانه اصلی نفوذ راهبردی ایران و ضامن حضور مؤثر آن در معادلات جهانی به‌شمار می‌آید. به‌عنوان تأکیدی بر این موضع، ایشان در سال ۱۳۹۵ تصریح کردند: سازش با آمریکا نه تنها گره‌گشای مسائل سیاسی، امنیتی، اقتصادی و

اخلاقی کشور نیست، بلکه وضعیت را وخیم‌تر خواهد کرد (لایق، ۱۴۰۴: ۲۰۲-۲۰۳).

ب. مردم‌سالاری دینی: بر اساس منویات امام‌خامنه‌ای: «مردم‌سالاری دینی یک چیز ترکیبی مصنوعی نیست؛ از متن اسلام برآمده است. مردم‌سالاری دینی یعنی اتکا به ایمان مردم و رأی مردم» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۸۶/۱۰/۱۹).

پ. ولایت فقیه: از دیدگاه امام‌خامنه‌ای: «ولایت فقیه بر طبق قانون اساسی، ضامن حفظ حقوق ملت است؛ مانع دیکتاتوری است و نمی‌گذارد مسئولان از راه منحرف شوند» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۸۶/۱۰/۱۹). نظام ولایت فقیه قائم به مردم و مبتنی بر فعلیت بخشی به اراده‌ی انسانی است. در حقیقت، نظام ولایت فقیه مجموعه‌ای به هم پیوسته از روابط و ارتباطاتی است که تلاش‌هایی منسجم را برای اقامه‌ی امر الهی دنبال می‌کند؛ این تلاش‌ها بر پایه‌ی اراده‌های بزرگ شکل می‌گیرند؛ اراده‌هایی که از درکی جامع از شرایط برمی‌خیزند. بنابراین، آزادی اندیشه و بیان برای حیات و بقای این نظام ضرورتی انکارناپذیر است. شاید پرسیده شود: «مگر نظام جمهوری اسلامی چه خصوصیتی دارد که چنین پرداختن به مطبوعات و رویکرد ویژه‌ی نسبت به آن، جزو کارهای اساسی این نظام به شمار می‌رود؟» در پاسخ باید گفت: مهم‌ترین خصوصیت نظام جمهوری اسلامی، مردمی بودن آن است (بیانات در دیدار مدیران و مسئولان مطبوعات کشور ۱۳۷۵/۲/۱۳). در همین راستا، با شهادت شخص ولی فقیه - که در جایگاه ولایت فقیه قرار دارد و اولین جان‌فدای جنگ تحمیلی سوم است - مردم برانگیخته و مبعوث می‌شوند.

مبانی تصویری اجتماعی و فرهنگی: مبانی تصویری اجتماعی و فرهنگی حقوق ملت از دیدگاه امام‌خامنه‌ای، تنها زمانی مشروع و اصیل است که در پرتو ایمان، اخلاق و مصالح جامعه قرار گیرد؛ و هرگونه سلطه یا انحطاط فرهنگی، ناقض این حقوق شمرده می‌شود.

الف. عدالت اجتماعی: از دیدگاه امام‌خامنه‌ای عدالت اجتماعی توزیع عادلانه فرصت‌ها و امکانات در جامعه است؛ به عبارت دیگر در نگاه ایشان «اسلام در هیچ اوضاع و شرایطی از تحقق عدالت نمی‌گذرد و مسؤولان کشور نیز باید در قانون، امور قضایی، تقسیم منابع کشور، برخورداری‌های فردی و اجتماعی و دیگر امور، عدالت را همواره دنبال کنند تا ملت عزیز ایران به زندگی شایسته و توأم با پیشرفت علمی و عملی و توسعه و رفاه توأم با عدالت و معنویت، دست یابند...» (بیانات در دیدار مردم رفسنجان، ۱۳۸۴/۲/۱۸).

ب. استقلال: رهایی از سلطه و نفوذ بیگانه در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مورد

توجه ایشان است؛ و می‌فرمایند: «ملت ایران تسلیم زورگویی آمریکا و قدرت‌های بزرگ نمی‌شود؛ این جزء حقوق ملت ما است» (بیانات در چهاردهمین سالگرد امام «ره»، ۱۴/۳/۱۳۸۲).

پ. وحدت ملی: یکی از پایه‌های اساسی پاسداری از حقوق ملت، انسجام و همبستگی ملی است. در این زمینه امام خامنه‌ای می‌فرماید: «تنوع اقوام و مذاهب در ایران یک فرصت است؛ اگر همه بر محور وحدت ملی گرد آیند، حقوق همه پاسداری خواهد شد» (بیانات در جمع مردم کردستان، ۲۲/۲/۱۳۸۸). ایشان همچنین هشدار می‌دهند که دشمنان با هدف تضييع حقوق ملت، در پی شکستن این وحدت هستند؛ با این حال تجربه نشان داده است که: «دشمن می‌خواهد وحدت ملت را بشکند تا حقوق ملت را ضایع کند. هر جا اتحاد ملی هست، دشمن شکست می‌خورد» (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۴/۳/۱۳۸۹).

ت. هویت اسلامی-ایرانی: از دیدگاه امام خامنه‌ای هویت اسلامی-ایرانی پایگاه فرهنگی و ارزشی است که ملت بر اساس آن تعریف می‌شود. در این باره ایشان می‌فرماید: «هویت ملی در مقابل هویت دینی نیست بلکه مجموعه باورها، خواست‌ها و رفتارهای یک ملت است و طبیعی است که اعتقادات و باورهای یک ملت مومن و موحد نیز جزو عناصر تشکیل دهنده هویت ملی او قرار می‌گیرد... باندهای بین‌المللی زر و زور که برای تسلط بر منافع ملت‌ها، سازمان نظامی ناتو تشکیل داده بودند اکنون برای نابودی هویت ملی جوامع بشری و تحقق بیشتر اهداف‌شان در پی تشکیل ناتوی فرهنگی هستند تا با استفاده از امکانات زنجیره‌ای، متنوع و بسیار گسترده رسانه‌ای، سر رشته تحولات سیاسی-اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی کشورها و ملت‌ها را به دست بگیرند که باید هوشیارانه، این مساله را زیر نظر داشت» (بیانات در جمع دانشگاهیان سمنان، ۱۸/۸/۱۳۸۵). بنابراین در نگاه امام خامنه‌ای، مبانی تصویری حقوق ملت در قانون اساسی مجموعه‌ای از مفاهیم پایه همچون «ملت»، «آزادی»، «کرامت»، «عدالت»، «مردم‌سالاری دینی»، «استقلال» و «هویت اسلامی» هستند. این‌ها چارچوب فکری و واژگانی را شکل می‌دهند که بدون آن‌ها نمی‌توان حقوق ملت را در قانون اساسی تفسیر و اجرا کرد.

۶. مبانی تصدیقی حقوق ملت

مبانی تصدیقی حقوق ملت، به طور کلی، در دو دسته اصلی قابل بررسی‌اند: مبانی دور و مبانی نزدیک. تردیدی نیست که تبیین دقیق و جامع این مبانی، نیازمند مجالی گسترده و تحقیقی

مستقل است که از ظرفیت یک مقاله فراتر می‌رود. با این حال، به دلیل اهمیت موضوع و در چارچوب ظرفیت حاضر، در این نوشتار ابتدا به مبانی دور پرداخته و سپس به صورت مختصر به برخی از بایدهای مبانی نزدیک اشاره خواهد شد.

مبانی تصدیقی دور: مبانی دور حقوق ملت در حقیقت همان مبانی فلسفی آن به شمار می‌روند؛ مبانی که شامل حوزه‌های مختلف هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، روش‌شناختی و جامعه‌شناختی است. این مبانی به بررسی مسائلی همچون وجود و عدم، ثبات و تغییر یا حرکت و سکون، امکان دستیابی به معرفت، منابع و ابزارهای شناخت و نیز معیارهای سنجش معرفت، اصالت فرد و جامعه می‌پردازند. بدین ترتیب، مبانی دور، چارچوب نظری و فلسفی را فراهم می‌سازند که بدون توجه به آن، تبیین علمی و دقیق حقوق ملت ممکن نخواهد بود.

مبانی هستی‌شناختی: هستی‌شناسی حقوق ملت به بررسی وجود و عدم آن و تبیین علل وجودی‌اش می‌پردازد. مقصود از علل وجودی در این زمینه، چهار علت اصلی یعنی علت مادی، صوری (شکلی)، فاعلی و غایی است که مبنای تحلیل فلسفی حقوق ملت را تشکیل می‌دهند. تمرکز این بخش بر پاسخ‌گویی به چرایی و مبانی وجودی حقوق ملت است.

الف. علل مادی: (عناصر سازنده): در گفتمان امام خامنه‌ای، حقوق ملت بر مجموعه‌ای از «مواد بنیادین» یا عناصر اساسی استوار است که چارچوب هویتی و معرفتی آن را می‌سازد. سه رکن اصلی این مبانی کرامت ذاتی انسان، ایمان و خدامحوری ملت و مردم‌سالاری دینی است. بر این اساس، امام خامنه‌ای می‌فرماید: «نظام اسلامی معتقد به کرامت انسان است؛ انسان بماهو انسان، نه انسان فلان منطقه، انسان فلان نژاد، انسان فلان رنگ» (بیانات در دیدار فرماندهان سپاه، ۱۴۰۲/۵/۲۶).

ب. علل صوری: (چارچوب حقوق): از نگاه امام خامنه‌ای، مهم‌ترین صورت‌بندی حقوق ملت در ایران معاصر، قانون اساسی است که به تعبیر ایشان «میثاق بزرگ ملی و دینی» محسوب می‌شود (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۹/۴/۱۹). که محور آن مردم‌سالاری دینی است.

پ. علل فاعلی: (تولید و تحقق حقوق): در اندیشه امام خامنه‌ای، حقوق ملت صرفاً محصول یک نهاد یا منبع خاص نیست، بلکه از سه سطح متفاوت اما مکمل نشأت می‌گیرد: اول منشأ الهی: از نگاه ایشان، «در اسلام، حق انسان‌ها از خدای متعال سرچشمه می‌گیرد. این خدای

متعال است که برای بشر حق قائل است و هیچ قدرتی نمی‌تواند آن را سلب کند (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۷۹/۱۰/۱۹). دوم نقش مردم در تحقق حقوق: نمود عینی این حضور در انتخابات تجلی می‌یابد که از منظر ایشان هم حق ملت است و هم وظیفه‌ی ملی: «انتخابات، هم حق ملت است، هم یک وظیفه‌ی ملی است؛ یعنی مردم هم باید از حق خود استفاده کنند، هم وظیفه دارند که این حق را ادا کنند» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۰/۱۰/۱۹). سوم اینکه نقش حکومت در پاسداری از حقوق در این منظومه، حکومت اسلامی و نهادهای آن نقش مجری، ناظر و پاسدار حقوق ملت را دارند. رهبر انقلاب تأکید می‌کند که مشروعیت حکومت در گرو صیانت از حقوق عمومی و رعایت عدالت است: «حکومت اسلامی موظف است که از حقوق مردم پاسداری کند... اگر از مسیر عدالت و حقوق ملت فاصله بگیرد، مشروعیت خود را از دست می‌دهد» به عبارت دیگر امام خامنه‌ای می‌فرماید: «تحقق عدالت، در گرو توجه کامل به عقلانیت و معنویت است و هیچ ارزش دیگری نباید عدالت، نفی تبعیض و رسیدگی به طبقات محروم را در عملکرد دولت...، کم‌رنگ سازد» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور، ۱۳۸۴/۶/۸).

ت. علل غایی: (غایت و مقصد حقوق): حقوق ملت در منظومه‌ی فکری امام خامنه‌ای صرفاً مفاهیمی نظری یا انتزاعی نیست، بلکه غایت‌مند و ارزش‌محور است؛ یعنی حقوق ملت باید در خدمت تحقق آرمان‌های الهی و انسانی جامعه قرار گیرد. امام خامنه‌ای در تبیین نسبت میان حقوق ملت و عدالت اجتماعی تأکید دارند: «هیچ حقی بالاتر از حق عدالت نیست... اگر عدالت اجتماعی برقرار نشود، سایر حقوق هم در خطر می‌افتد» (بیانات در دیدار مردم کرمانشاه، ۱۳۹۰/۷/۲۴).

۲، ۱، ۶. مبنای معرفت‌شناختی: معرفت نسبت به «حقوق ملت» در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای، بر وحی، عقل، تجربه و قانون استوار است؛ بنابراین در این باره می‌فرماید: «در اسلام، مبنای حق انسان‌ها، خدای متعال است؛ یعنی حق از منبع وحی و الهام الهی سرچشمه می‌گیرد. اما در عین حال عقل بشر و تجربه‌ی او هم در فهم این حقوق نقش دارد» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۷۹/۱۰/۱۹).

الف. وحی و دین: در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای، دین و وحی مبنای اصلی تعریف و شناسایی حقوق ملت است؛ بنابراین در این زمینه می‌فرماید: «مشروعیت در نظام اسلامی از رأی مردم تنها به‌دست نمی‌آید؛ رأی مردم در کنار ایمان دینی معنا پیدا می‌کند. اگر ایمان نباشد، حکومت اسلامی نیست، ولو مردم هم رأی داده باشند» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۷۹/۱۰/۱۹).

ب. **عقل و اجتهاد:** در نگاه امام خامنه‌ای، عقل و اجتهاد پویا نیز نقشی تعیین‌کننده در فهم و روزآمدسازی حقوق ملت ایفا می‌کنند. ایشان در این باره می‌فرمایند: «اجتهاد به معنای واقعی، یعنی استفاده از منابع دینی با به‌کارگیری عقل و درک زمان... اگر فقیه زمان را نشناسد، نمی‌تواند حکم الهی را در مسائل نو پدید استنباط کند» (بیانات در دیدار سپاه، ۱۳۷۰/۷/۲۴). همچنین در این زمینه تصریح می‌فرمایند: «اسلام به عقل بها می‌دهد؛ عقل در کنار نقل است... بدون تعقل و اجتهاد، اسلام به معنای حقیقی‌اش فهم نمی‌شود» (بیانات در دیدار طلاب قم، ۱۳۸۹/۷/۲۹).

پ. **تجربه و اراده مردم:** در اندیشه امام خامنه‌ای، حقوق ملت تنها در سطح نظری یا نصوص حقوقی تعریف نمی‌شود؛ بلکه با مشارکت مستقیم مردم در فرایندهای اجتماعی و سیاسی تحقق می‌یابد (بیانات در دیدار زائرین حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۴/۱/۱).

ت. **قانون اساسی به عنوان معیار عینی:** امام خامنه‌ای، قانون اساسی را حاصل ترکیب سه بُعد «ایمان دینی»، «عقلانیت اجتماعی» و «تجربه‌ی تاریخی ملت ایران» می‌دانند و تأکید دارند که: «منشور اصلی جمهوری اسلامی که قانون اساسی متمدنی و جامع ما است، با توزیع صحیح و منطقی و عادلانه‌ی قدرت در میان ارکانی که معیارهای اسلامی در تشکیل آنها به کار گرفته شده، و با ایجاد پیوندی دینی و عاطفی میان مردم با مسئولان کشور، تازه‌ترین سخن را در فلسفه‌ی سیاسی به میدان آورده است» (بیانات در دیدار مدیران نشریات دانشجویی، ۱۳۷۷/۱۲/۴).

۳.۱.۶. **مبانی روش‌شناختی:** وقتی می‌پرسیم مبانی روش‌شناختی حقوق ملت از دیدگاه امام خامنه‌ای، یعنی دنبال این هستیم که ببینیم «با چه شیوه و رویکردی» باید حقوق ملت شناخته، تفسیر و اجرا شود. این بحث به روش فهم و تحقق حقوق ملت مربوط است، نه به چیستی یا ماهیت آن.

الف. **اجتهاد پویا و عقلانیت دینی:** امام خامنه‌ای بر این باورند اجتهاد شیعی در همه‌ی عرصه‌ها از جمله سیاست، حقوق و جامعه، کارکردی بنیادین دارد. در این زمینه می‌فرمایند: «فقه اسلامی و اجتهاد شیعی باید پاسدار حقوق عامه و حافظ آزادی‌های مردم باشد؛ اگر از این مسیر جدا شود، روح اسلام از آن گرفته می‌شود» (بیانات در دیدار طلاب قم، ۱۳۸۹/۷/۲۹).

ب. **اتکاء به قانون اساسی به عنوان چارچوب اجرایی:** امام خامنه‌ای قانون اساسی را سند بنیادین و «ميثاق بزرگ ملی و دینی» توصیف می‌کنند. بر همین اساس، تحقق حقوق ملت تنها در سطح نظری باقی نمی‌ماند؛ بلکه از طریق چارچوب ساختاری، اصول و مواد قانون اساسی به واقعیت

اجتماعی و سیاسی بدل می‌شود. اگر قدرت در نظام ولایی به معنای تفوق جهت‌گیری‌های دینی بر جهت‌گیری‌های غیردینی است و گسترش جهت‌گیری‌های دینی به انسجام اراده‌های انسانی، لذا نشر حقایق و بسط آراء و اندیشه‌ها لازمه قدرت و بقاء نظام ولایی است اگر مطبوعات، آن طوری که در قانون اساسی مایه روشنگری باشند؛ مطالب کشور را رعایت کنند، به نفع مردم قلم بزنند، به نفع دین قلم بزنند، هر چه بیشتر باشند، بهتر است (بیانات در دیدار با جوانان در مصالای بزرگ تهران ۱۳۷۹/۲/۱).

پ. مشارکت و رأی مردم: در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای، یکی از بنیادی‌ترین راه‌های تحقق و اعمال حقوق ملت، مشارکت فعال و مستقیم مردم در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی و به عبارت بهتر مردم‌سالاری دینی است. از نگاه ایشان، «مردم‌سالاری دینی یعنی حضور مردم در صحنه‌ی تصمیم‌گیری کشور... انتخابات تجلی این حضور است» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۸۲/۱۰/۱۸).

ت. ترکیب عقلانیت و معنویت (مردم‌سالاری دینی): از منظر امام‌خامنه‌ای، آنچه می‌تواند حقوق ملت را به‌صورت پایدار و جامع تأمین کند، ترکیب عقلانیت و معنویت در قالب یک نظام سیاسی حقوقی مشخص، یعنی مردم‌سالاری دینی است، در این زمینه می‌فرمایند: «... شما [مردم] نشان دادید که دموکراسی واقعی، «مردم‌سالاری دینی» است؛ مردم می‌بینند، می‌شناسند، تشخیص می‌دهند، دوست می‌دارند و رای می‌دهند؛ یعنی خود مردم هستند و احزاب، نقش ضعیفی دارند؛ نقش حقیقی مال خود مردم است» (بیانات در دیدار مردم سمنان، ۱۳۸۵/۸/۱۷).

مبانی جامعه‌شناختی: در این چارچوب، جامعه‌شناسی حقوق ملت شامل تعامل میان حاکمیت و مردم، نقش نهادهای قانونی، اهمیت مشارکت سیاسی و اجتماعی، رعایت عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه منابع است.

الف. هویت دینی و فرهنگی جامعه: در نگاه امام خامنه‌ای «فردوسی، حکیم است و حافظ، حافظ قرآن کریم، سعدی، پند قرآنی دارد و جامی و صائب و بیدل، پر از معارف ناب دینی هستند. اشعار تمام این بزرگان لبریز از حکمت و معرفت و معنویت است اینها ائمه‌ی شعرند؛ در واقع باید گفت پیامبران شعر فارسی، اینها هستند» (بیانات در دیدار شعرا، ۱۳۹۰/۵/۲۴) همچنین ایشان می‌فرمایند: «ویژگی سعدی و شاعرانی مانند او «تولید سرمایه‌های معرفتی و معنوی است... کتابشان پُر از حقایق و معارف حکمی و معنوی است... شعر فارسی، در طول زمان حامل حکمت بوده، حامل معرفت بوده، سرمایه‌های معنوی ما را حفظ کرده و بر آنها افزوده... این سرمایه‌سازی و پاسداری

سرمایه در سخت‌ترین شرایط هم اتفاق افتاده؛ مثلاً در تاخت‌وتاز مغول... یعنی وقتی است که کشور در شرایط سخت تاخت‌وتاز بیگانگان قرار داشته، همه چیز کشور تحت تأثیر این بوده، اما معرفت و شعر و معنویت متوقف نشده...» (بیانات در دیدار شاعران، ۱۴۰۲/۱/۱۶)

ب. وحدت و همبستگی اجتماعی: در اندیشه امام خامنه‌ای، ملت صرفاً مجموعه‌ای از افراد مستقل و منفک از هم نیست، بلکه کلیتی است که انسجام و سرنوشت واحد دارد و حقوق ملت نیز از همین وحدت ارگانیک سرچشمه می‌گیرد به عبارت بهتر ایشان تأکید می‌کنند: «هدف این است که با شعار وحدت مسلمین، که شعار درست و ضروری‌ی هم است و من از قدیم این اعتقاد و تفکر را داشتم و دارم و آن را یک مسأله‌ی استراتژیک می‌دانم، یک مسأله‌ی تاکتیکی و مصلحتی هم نیست... مسلمانان، بتدریج این اختلافات مذهبی و طایفه‌یی را کم کنند و از بین ببرند؛ چون در خدمت دشمنان است. ما با این انگیزه‌ی صحیح، مسأله‌ی وحدت مسلمین را در جمهوری اسلامی، یک مسأله‌ی اساسی قرار داده‌ایم» (بیانات در دیدار اعضای ستاد برگزاری کنفرانس جهانی اهل بیت، ۱۳۶۹/۱/۲۶).

پ. مشارکت اجتماعی و سیاسی مردم: از دیدگاه امام خامنه‌ای، حضور در پای صندوق‌های رأی نه صرفاً بهره‌مندی از حق شهروندی، بلکه مسئولیتی جمعی در قبال سرنوشت کشور است (بیانات در دیدار زائرین حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۴/۱/۱).

ت. استقلال و هویت ملی در برابر سلطه: در منظومه فکری امام خامنه‌ای، جامعه ایرانی تنها زمانی می‌تواند حقوق خویش را استیفا کند که بر پایه توانایی‌های ملی خود بایستد و از وابستگی به قدرت‌های بیگانه فاصله بگیرد؛ بنابراین «جمهوری اسلامی در یک بسته «استقلال، آزادی، وحدت و تمامیت ارضی» با همدیگر تعریف می‌شود که در ذیل شعارهای بنیادین انقلاب اسلامی هم معنادار است» (بیانات، ۱۳۸۲/۸/۱۱) این دیدگاه بر محور «هویت تاریخی و دینی ملت ایران» استقلال را ضامن حقوق مردم و بستر تحقق اراده آنان می‌داند.

مبانی انسان‌شناختی: در نگاه امام خامنه‌ای، انسان، محور اصلی حقوق ملت است؛ و تمامی حقوق و آزادی‌ها باید بر اساس کرامت ذاتی انسان و خدامحوری تنظیم شوند.

الف. کرامت ذاتی انسان: از نگاه امام خامنه‌ای «قدرت‌های ستمگر عالم، بخصوص در صد سال اخیر، بر حذف معنویت و ارزشهای والای انسانی در زندگی جوامع بشری پای فشرده‌اند و نتیجه‌ی آن، گسترش فسادهای اخلاقی و اعتیاد و بی‌بندوباری و ویرانی بنیان خانواده و نیز رشد

استثمار و افزایش فاصله‌ی میان ملت‌های فقیر و غنی و دوری روزافزون از عدالت اجتماعی و بی‌اعتنایی به کرامت انسان و تولید سلاح‌های مرگبار و افزایش کشتارهای دستجمعی گردیده است. علم نیز مانند انسان، قربانی حذف معنویت و بی‌اعتنایی به ارزش‌های دینی شده است (پیام به مسیحیان جهان، ۱۳۷۰/۱۰/۷).

ب. فطرت الهی: در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای، انسان یک موجود فطرت‌مدار و خداجو است؛ بدین معنا که سرشت الهی او (فطره) به گونه‌ای آفریده شده است که به‌طور طبیعی به سوی حقیقت، کمال و خدا گرایش دارد. ایشان در خطبه‌های نماز عید فطر به آیه‌ی «فَطَرَهُ اللَّهُ الَّذِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا» (روم/۳۰) دقیقاً به همین نکته اشاره می‌کند و می‌گویند انسان‌ها بر فطرت خدایی آفریده شده‌اند و تغییر در این آفرینش الهی محال است (خطبه‌های عید سعید فطر، ۱۳۸۹/۶/۱۹).

پ. آزادی و مسئولیت: در اندیشه امام خامنه‌ای، آزادی تنها در صورتی اصیل و حقیقی است که همراه با مسئولیت اخلاقی و اجتماعی باشد به عبارت بهتر ایشان تأکید کردند: «در دیدگاه اسلام، انسان از همه قیود به غیر از عبودیت خدا آزاد است... ایشان کرامت انسانی را از دیگر مبانی اصلی آزادی در اسلام دانستند و با اشاره به طرح بحث آزادی در منابع اسلامی از چهار منظر «حق در قرآن»، «حق در فقه و حقوق»، «تکلیف» و «نظام ارزشی» افزودند: «حق» در قرآن به معنای مجموعه نظام مند و هدفدار است که بر این اساس، عالم تکوین و عالم تشریع، هر دو حق هستند و آزادی انسان حق است و در مقابل باطل قرار می‌گیرد. رهبر انقلاب اسلامی آزادی از منظر حق در «فقه و حقوق» را به معنای ایجاد توانایی مطالبه کردن دانستند و درخصوص آزادی از منظر «تکلیف» خاطرنشان کردند: از این منظر، انسان باید به دنبال آزادی خود و دیگران باشد» (بیانات در چهارمین نشست اندیشه‌های راهبردی، ۱۳۹۱/۸/۲۴).

ت. شأن اجتماعی انسان: در اندیشه امام خامنه‌ای، حقوق ملت در بستر جامعه زنده و دارای سرنوشت مشترک تعریف می‌شود؛ در این راستا می‌فرمایند: «اسلام که دین انسانیت و اعتدال و خردورزی و تسلیم در برابر حق متعال است - و بیشک همه ادیان، پیش از ورود دست‌های تحریف، چنین بوده‌اند - درمان این دردهای انسانی را با شیوه‌ای دور از زیاده‌روی و افراط و تفریط و از راه‌های خردپسند، بر بشر عرضه کرد و آدمی را به ذکر و تضرع و رابطه باطنی با خدای خود فرا خواند و مبارزه با بدی و تجاوز و ظلم و فساد و نیز مبارزه دائم با خودخواهی و خودپسندی و هوسرانی را به او آموخت و بدان توصیه کرد. احکام عمده اسلام بدین‌گونه شکل

گرفته و برنامه اسلام برای زندگی فردی و اجتماعی و اخلاقی و سیاسی بشر، از این ریشه‌ها رویداده است» (بیانات در هشتمین اجلاس سران کشورهای اسلامی، ۱۳۷۶/۹/۱۸)

تصدیق مبانی نزدیک حقوق ملت: در بحث «حقوق ملت از دیدگاه امام خامنه‌ای»، مبانی نزدیک یعنی همان عوامل و اصولی که به‌طور مستقیم حقوق ملت را شکل می‌دهند؛ و زمینه اعمال و تحقق آن را فراهم می‌کنند.

الف. قانون اساسی: قانون اساسی را می‌توان نزدیک‌ترین مبنا و معیار عینی برای تحقق حقوق ملت دانست. رهبر انقلاب اسلامی با تأکید بر جایگاه محوری این سند ملی و دینی، آن را به‌مثابه پیمانی فراگیر میان ملت و نظام معرفی می‌کنند: «قانون اساسی، میثاق بزرگ ملی و دینی ما است؛ هر حقی برای ملت در این قانون تثبیت شده است» (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۹/۴/۱۹).

دیدگاه‌های امام خامنه‌ای، درباره حاکمیت قانون، در چارچوب نظام ولایت فقیه و مبتنی بر مبانی فقه شیعه و اصول قانون اساسی ایران تدوین شده است. ایشان در سخنرانیهای خویش بر مؤلفه‌های همچون حاکمیت قانون الهی و شرعی، نقش ولایت فقیه به عنوان پاسدار قانون، قانون به مثابه ابزار تحقق عدالت و پیشرفت، نقد قوانین غیراسلامی و غربی، مبارزه با نقض قانون توسط دشمنان داخلی و خارجی تأکید داشته‌اند که نمایانگر نگرش خاص ایشان به مفهوم حاکمیت قانون است. ایشان به صراحت با قوانین سکولار یا اقتباس‌شده از نظام‌های حقوقی غربی مخالفت ورزیده و آنها را با ارزشهای اسلامی ناسازگار می‌دانند. به‌عنوان نمونه، در سال ۱۳۹۵ هشدار دادند: قوانین غربی، ابزار سلطه استکبار بر ملت‌هاست... و پذیرش قوانین بین‌المللی - نظیر کنوانسیون‌های حقوق بشری - در مواردی که با شرع مطابقت نداشته باشد، خیانت به اسلام و ملت ایران تلقی می‌شود (غفوری، ۱۴۰۴، ۷۹-۸۱).

ب. مردم‌سالاری دینی: امام خامنه‌ای جمهوری اسلامی را نمونه‌ای یگانه از پیوند میان اراده مردم و هدایت دینی معرفی کرده‌اند؛ و با انتقاد از کسانی که می‌گویند اگر فلان کار نشود اسلام از دست می‌رود، خاطرنشان کردند: «کسانی هم هستند که می‌گویند اگر اوضاع فلان جور نشود، جمهوریت از بین می‌رود. اما هر دوی این حرفها غلط است چرا که جمهوریت ما، از اسلام گرفته شده نه از جای دیگر، ضمن آنکه اسلام به ما اجازه نمی‌دهد مردم‌سالاری نداشته باشیم» (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۸۲/۱۱/۲۴)

پ. انتخابات و مشارکت مردمی: امام خامنه‌ای در تبیین جایگاه اساسی انتخابات و مشارکت

مردمی می‌فرمایند: «انتخابات، هم حق ملت است، هم وظیفه‌ی ملی است» (بیانات در دیدار زائرین حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۴/۱/۱)

ت. **استقلال و عزت ملی:** امام خامنه‌ای در تبیین استقلال و عزت ملی به عنوان حقوق ملت تأکید می‌کند که: «ملت ایران می‌خواهد مستقل باشد، بر سر پای خود بایستد، و حقوق خود را با اتکاء به توان ملی استیفا کند» (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۸/۱۱).

ث. **عدالت:** قرآن کریم فلسفه بعثت انبیاء را برپایی عدالت می‌داند (حدید: ۲۵)؛ و تحقق این اصل بنیادین را در گرو قدرت و حکومت معرفی می‌کند. در اندیشه سیاسی امام خامنه‌ای نیز، عدالت به معنای «قرار دادن هر چیز در جای خود» است (بیانات در دیدار فرماندهان ارتش، ۱۳۹۰/۱۱/۱۹).

ج. **مواجهه با نظام سلطه:** روحیه استکباری، دولتها را به برتری‌جویی و تحمیل ارزشهای خود بر دیگران وا میدارد. نظام استکبار جهانی بر آن است تا با تفکر و اندیشه، ایدئولوژی و فرهنگ انسان‌محور خود که بر پایه جهانبینی مادی استوار است با بهره‌گیری از همه امکانات سیاسی، اقتصادی، نظامی، رسانه‌ای و تبلیغاتی، سایر جوامع و کشورها را تحت سلطه و نفوذ خود درآورد (سنگی، ۱۴۰۳: ۱۴۰۳: ۳۵۶). خداوند در قرآن هیچ راهی را برای تسلط کافران بر مومنان قرار نداده است (نساء: ۱۴۱). امام-خامنه‌ای در راستای اینکه دولت اسلامی دو دسته دشمن دارد، می‌فرماید:

«همه سلطه‌گران و دیکتاتورهای دنیا به دلایل واضح دشمن دولت اسلامی‌اند؛ چون دولت اسلامی با اصل سلطه و دیکتاتوری مخالف است. کسانی هستند که به دین یا به ورود دین در عرصه‌زندگی معتقد نیستند- به اصطلاح سکولارها- این‌ها هم با دولت اسلامی مخالفند... مترفین بین‌المللی- یعنی ثروتمندان عظیم جهانی که نفت و منابع عمده جهانی را در اختیار خودشان می‌خواهند... دسته دوم دشمنان درونی‌اند... دولت اسلامی... یکی از آفت‌هایش این است که ما ادبیات دینی را غلیظ کنیم... بیش از آنچه در رفتارمان اسلامی عمل می‌کنیم، در زبان و اظهار و تظاهراتمان نخواهیم خود را جلوه دهیم... محتوا را باید اسلامی کرد» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور، ۱۳۸۴/۶/۸).

وظایف حکومت اسلامی از دیدگاه امام خامنه‌ای در رابطه با جامعه دو نوع است:

«در وظایف معنوی؛ دولت اسلامی موظف است که جامعه را با فرهنگ بالاتر و معلومات عمیق‌تر... مجهز کند؛... جلوی نفوذ فرهنگ بیگانه را بگیرد... وظیفه دیگر دولت... تأمین آزادی است

برای افراد جامعه و زمینه‌های رهایی انسان از عیوب مخرب، مفسد و متوقف کننده... (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۵/۹/۱۴).

ج. سلامت اقتصادی: در این راستا، امام خامنه‌ای در باره آزادی اقتصادی در اسلام می‌فرماید: «از مسأله آزادی اقتصادی در اسلام سوءاستفاده‌های زیادی هم شده است. از طرفی، طرفداران مکاتب چپ ... گفتند: اسلام طرفدار اقتصاد آزاد... طرفدار استثمار است و اسلام را به این بهانه کوبیدند. عده‌ای از افرادی که مایل بودند از اسلام دفاع کنند؛ اما تفکر عمیق اسلامی را هم درست نمی‌دانستند... از ترس حمله گروه‌های چپ به کلی آزادی فعالیت اقتصادی در اسلام را نفی کردند؛... یک عده هم عملاً سوء استفاده کردند؛ یعنی در سایه آزادی‌های اقتصادی در اسلام جیب‌های خودشان را پر کردند و چه پیش از پیروزی انقلاب... بعد از پیروزی نظام اسلامی... بر ثروت‌ها و اندوخته‌های... خودشان هرچه خواستند، افزودند... (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۶/۷/۲۴).

نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث فوق، نتایج تحقیق را می‌توان در قالب نکات زیر خلاصه کرد:

تحلیل مبانی حقوق ملت در منظومه فکری امام خامنه‌ای نشان می‌دهد که این حقوق دارای دو وجه مکمل و هم‌زمان است: بعد تصویری و بعد تصدیقی. از منظر تصویری، حقوق ملت ماهیتاً بر پایه کرامت انسانی، عدالت، شایستگی فردی و خدامحوری تعریف می‌شود؛ و به‌صورت مفهومی چارچوب و اصول بنیادین حقوق ملت را تعیین می‌کند. این مبانی تصویری، به‌عنوان پایه نظری، مفهوم حقوق ملت را روشن و برای تحلیل‌های عملی قابل استناد می‌سازند.

در بعد تصدیقی، حقوق ملت نه تنها از نظر فلسفی و اعتقادی بلکه از منظر عملی و ساختاری مورد توجه قرار می‌گیرد. این بعد به هستی، چرایی و نحوه تحقق حقوق ملت معطوف است؛ و نشان می‌دهد که رعایت عدالت، تضمین آزادی‌های مشروع، امنیت اجتماعی و مشارکت سیاسی در چارچوب نظام جمهوری اسلامی چگونه قابل تحقق است. به بیان دیگر، مبانی تصدیقی، سازوکارها و روش‌های عملیاتی برای تحقق حقوق ملت را روشن می‌سازد و نقش حاکمیت و جامعه در پاسداری از این حقوق را مشخص می‌کند. در واقع مبانی تصدیقی پایه‌های استدلالی حقوق ملت را تشکیل می‌دهند؛ و خود شامل دو بخش «مبانی دور» و «مبانی نزدیک»

است؛ مبانی دور: این بخش ماهیتی فلسفی و گسترده دارد و حوزه‌هایی همچون هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی، روش‌شناسی و جامعه‌شناسی را دربرمی‌گیرد. در بعد معرفت‌شناختی، علاوه بر عقل، منابع وحیانی، شرع و تجربه‌های انسانی اهمیت ویژه‌ای دارند. از منظر انسان‌شناسی تمامی حقوق و آزادی‌ها باید بر اساس کرامت ذاتی انسان و خدامحوری تنظیم شوند. در بعد هستی‌شناختی، علل وجودی حقوق ملت تبیین شده است و اصل بنیادین در این رویکرد، توحیدمحوری و اعتقاد به بندگی انسان‌ها در برابر خداوند است که هدایت فردی و جمعی انسان‌ها توسط فرستادگان الهی و جانشینان آنان ادامه می‌یابد. در حوزه روش‌شناسی، امام‌خامنه‌ای بر استفاده از روش‌های ارزش‌محور همانند مردم‌سالاری دینی، مشارکت مردمی، اجتهاد پویا و ترکیب عقلانیت و معنویت تأکید دارد. در سطح جامعه‌شناسی، امام‌خامنه‌ای حقوق ملت را نه تنها یک پدیده فردی بلکه یک واقعیت اجتماعی می‌داند که در این چارچوب، جامعه‌شناسی حقوق ملت شامل تعامل میان حاکمیت و مردم، نقش نهادهای قانونی، اهمیت مشارکت سیاسی و اجتماعی، رعایت عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه منابع است. مبانی نزدیک بر شاخصه‌های عملی و الزامات حقوق ملت تمرکز دارد؛ و در قالب «بایدها» تبیین می‌شود. مهم‌ترین شاخصه‌های مبانی نزدیک شامل مردم‌سالاری دینی، قانون اساسی، انتخابات و مشارکت مردمی، عدالت، سلامت اقتصادی و مواجهه با نظام سلطه است. این اصول، چارچوب عملیاتی حقوق ملت را در نظام جمهوری اسلامی تعیین می‌کنند؛ و راهنمای عمل برای حکومت و جامعه محسوب می‌شوند.

منابع

قرآن کریم.

بیانات امام‌خامنه‌ای در اجتماع عظیم مردم-رفسنجان، ۱۳۸۴/۲/۱۸.

بیانات امام‌خامنه‌ای در پیام به مسیحیان و مسلمانان جهان، به مناسبت سالروز میلاد حضرت عیسی مسیح(ع)، ۱۳۷۰/۱۰/۷.

بیانات امام‌خامنه‌ای در جلسه پرسش و پاسخ سردبیران نشریات دانشجویی، ۱۳۷۷/۱۲/۴.

بیانات امام‌خامنه‌ای در چهارمین نشست اندیشه‌های راهبردی، ۱۳۹۱/۸/۲۴.

بیانات امام‌خامنه‌ای در حرم امام خمینی «ره»، ۱۳۸۲/۳/۱۴.

بیانات امام‌خامنه‌ای در حرم رضوی، ۱۳۸۴/۱/۱.

بیانات امام‌خامنه‌ای در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۸۲/۱۱/۲۴.

بیانات امام‌خامنه‌ای در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۳۵/۹/۱۴.

بیانات امام‌خامنه‌ای در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۹/۲۶.

بیانات امام‌خامنه‌ای در خطبه‌های نماز عیدسعیدفطر، ۱۳۸۹/۶/۱۹.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار اساتید و دانشجویان قم، ۱۳۸۹/۷/۲۹.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار اعضای ستاد کنفرانس جهانی اهل‌بیت(ع)، ۱۳۶۹/۱/۲۶.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۷۹/۱۰/۱۹.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۷۰/۷/۲۴.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار با جوانان در مصلاهی بزرگ تهران ۱۳۷۹/۲/۱.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار با کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۳/۶.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار جمعی از شعرا، ۱۳۹۰/۵/۲۴.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار دانشجویان، ۱۳۸۶/۷/۱۷.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار رئیس جمهور و هیأت وزیران، ۱۳۸۴/۶/۸.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار شاعران و اساتید زبان فارسی، ۱۴۰۲/۱/۱۶.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار فرماندهان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۰/۱۱/۱۹.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۸/۱۱.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مدیران و مسئولان مطبوعات کشور، ۱۳۷۵/۲/۱۳.

بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مردم شهرستان نورآباد ممسنی، ۱۳۸۷/۲/۱۵.

- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مردم قم، ۱۳۸۲/۱۰/۱۸.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مردم قم، ۱۳۸۶/۱۰/۱۹.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مردم قم، ۱۳۹۰/۱۰/۱۹.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مردم کردستان، ۱۳۸۸/۲/۲۲.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مردم کرمانشاه، ۱۳۹۰/۷/۲۴.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مردم مازندران، ۱۳۸۸/۱۱/۶.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۸۲/۳/۱۴.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۲/۲/۲۵.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۲/۳/۷.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار رئیس‌جمهور و هیأت وزیران، ۱۳۸۴/۶/۸.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۴۰۲/۵/۲۶.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹/۴/۱۹.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در دیدار مردم استان سمنان، ۱۳۸۵/۸/۱۷.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در مراسم سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹/۳/۱۴.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در هشتمین اجلاس سران کشورهای اسلامی، ۱۳۷۶/۹/۱۸.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در جمع‌دانشگاهیان-سمنان ۱۳۸۵/۸/۱۸.
- بیانات امام‌خامنه‌ای در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۷/۲/۲۴.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۳۸). لغت‌نامه، زیر نظر دکتر محمد معین، تهران: دانشگاه تهران، ج ۱۹.
- سنگی، لیلا (۱۴۰۳). بازنمایی استکبارستیزی در دانشگاه‌های ایران، جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۳۶۸-۳۴۷، (۱) ۵.
- شعبانی، قاسم (۱۳۷۳). حقوق اساسی و ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات اطلاعات.
- صدر، سید محمد باقر (۱۳۵۹). تئوری شناخت در فلسفه ما، ترجمه سید حسین حسینی، وزارت خارجه.
- طباطبائی مؤتمنی، منوچهر (۱۳۸۰). حقوق اساسی، تهران: نشر میزان.
- عمیدزنجانی، عباس‌علی (۱۳۳۷). مبانی فقهی کلیات قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۱ و ۲، تهران: جهاد دانشگاهی.
- عمیدزنجانی، عباس‌علی (۱۳۸۹). دانشنامه فقه سیاسی، ج ۱، تهران: انتشارات.

غفوری، اکبر، (۱۴۰۴). ارزیابی شاخص حاکمیت قانون در جمهوری اسلامی ایران، جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۶(۳)، ۶۷-۹۳.

قانون اساسی جمهوری اسلامی مصوب ۵۸ و بازنگری ۶۸ و پیش نویس آن.

لایق، رضا (۱۴۰۴). گونه شناسی ضد آمریکا گرایی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب، جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۶(۴)، ۱۸۵-۲۱۱.

مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۸۴). آموزش فلسفه، ج ۱. تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.